

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ, ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

Освітньо-професійна програма Зв'язки з громадськістю
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
Тамара ЛОЗИНСЬКА
07 грудня 2021 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Державна підтримка малого і середнього підприємництва»

виконала здобувачка вищої освіти заочної форми навчання

Морозова Катерина Олексіївна

Керівник кваліфікаційної роботи

Юлія ПОПОВА

Полтава – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	8
1.1. Сутність і мета державної підтримки малого і середнього підприємництва	8
1.2. Інструменти державної підтримки бізнесу	12
1.3. Банківські продукти та програми допомоги підприємству ..	17
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	23
2.1. Дослідження впливу пандемії COVID-19 на бізнес-середовище	23
2.2. Розвиток вітчизняного МСП та його державна підтримка	27
2.3. Зарубіжний досвід підтримки МСП та можливості його застосування в Україні	32
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ СИСТЕМНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ ІЗ ЛОКАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ.....	38
3.1. Рекомендації щодо налагодження комунікації «влада – бізнес»	38
3.2. Удосконалення інструментарію підтримки бізнесу	43
3.3. Рекомендації щодо підтримки розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19.....	46
Висновки до розділу 3	51
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній глобальній економіці мале і середнє підприємництво (далі – МСП) знаходиться в центрі пошуку інклюзивного зростання. Забезпечення доступу малих фірм до фінансування у відповідних формах і обсягах є передумовою їх розвитку та зростання. Це також стає критичним для їхнього виживання під час кризи, з якою зараз стикається світ у контексті пандемії COVID-19, яка має глибокий вплив на МСП. З огляду на це досліджувана тема є актуальною та своєчасною.

Зазначену проблему досліджували у своїх працях такі вчені: О. О. Булана, З. Варналій, Л. Л. Гевлич, В. В. Дергачова, О. Деренько, М. М. Ільчук, А. М. Каменична, О. Квасниця, В. М. Кміть, В. В. Коваленко, О. Красовська, К. С. Лебьодкін, М. І. Мальований, О. Марченко, Ю. О. Ольвінська, Т. А. Піхняк, Г. О. Поліщук, Н. С. Поповенко, В. В. Русанюк, Д. О. Смоленніков, Л. В. Соколова, О. Хотенко, Л. В. Чуприна, С. А. Юзовицька та ін.

Разом з тим, доцільним є поглиблення досліджень особливостей державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва.

Зв'язок роботи з науковими темами. Магістерська дипломна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темою «Організаційно-економічний механізм формування конкурентоспроможності аграрних підприємств» (№ державної реєстрації 0117U003101, 2017-2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Мета полягає у висвітленні теоретичних і практичних аспектів державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретичні засади державної підтримки малого і середнього підприємництва;
- проаналізувати державну підтримку малого і середнього

підприємництва в сучасних умовах;

– обґрунтувати напрями удосконалення державної підтримки малого і середнього підприємництва, в т. ч. з урахуванням пандемії COVID-19.

Об'єктом дослідження є політика держави щодо підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Предметом дослідження є теоретичні й прикладні аспекти формування та реалізації державної політики у сфері підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів наукового пізнання системи та механізму державної підтримки малого та середнього підприємництва. Досягненню мети сприяли загальнонаукові методи: метод наукової абстракції, емпіричних досліджень (вимірювання, порівняння, спостереження); теоретичних досліджень (аналіз та синтез), а також специфічні: аналіз ситуацій, метод інтерпретації результатів.

Інформаційною базою дослідження є концепції та фундаментальні положення, що знайшли своє відображення в монографіях, наукових працях та практико-орієнтованих дослідженнях зарубіжних та вітчизняних авторів у галузі підприємництва, економічної теорії, у сфері державного регулювання розвитку сектора малого та середнього підприємництва; статистичні й аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва, міністерств і відомств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо підтримки розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19. Найбільш вагомими теоретичними та практичними результатами, які характеризують новизну дослідження й особистий внесок автора, такі:

Удосконалено:

– обґрунтовано необхідність встановлення комунікації органів влади з представниками бізнес-структур; запропоновано канали і способи комунікації.

набуло подальшого розвитку:

- узагальнено способи підтримки суб'єктів бізнесу: програми, інституції, комплекс інструментів, в т. ч. банківських;
- систематизовано зарубіжний досвід допомоги малому і середньому підприємництву та обґрунтовано пропозиції щодо його використання в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть використовуватись на різних рівнях публічного управління з метою покращення бізнес-середовища і підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані для розробки місцевих програм підтримки бізнесу.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою магістерської дипломної роботи оприлюднені у формі доповідей.

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано тези:

- «Характеристика державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», яка включена до збірника матеріалів Збірник матеріалів наукових досліджень молодих учених [кафедри публічного управління та адміністрування] Полтавського державного аграрного університету. Вип. 2. Листопад 2021 р. Полтава, ННІ ПДАА, 2021. 90 с. С.19-23.

- «Державна підтримка малого і середнього підприємництва: регіональний аспект», яка включена до Збірника матеріалів наукових досліджень молодих учених [кафедри публічного управління та адміністрування] Полтавського державного аграрного університету. Вип. 2. Листопад 2021 р. Полтава, ННІ ПДАА, 2021. 90 с. С. 30-34.

Структура та обсяг магістерської дипломної роботи. Магістерська дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 55 сторінках друкованого тексту, робота містить 8 таблиць, 9 рисунків та 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність і мета державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва

Розвиток економіки будь-якої країни значною мірою залежить від розвитку малого і середнього підприємництва (МСП). МСП виступає одним із найважливіших соціально-економічних інститутів у країнах з розвинутою економічною системою та формує «середній клас» як основу конкурентоспроможної економіки. На переконання фахівців-економістів, МСП слугує основою ринкової економіки та стимулює структурну перебудову економіки, зміцнення економічної бази територій і регіонів, збільшення обсягів виробництва і роздрібного товарообороту. МСП сприяють розвитку конкурентного середовища, забезпечують зайнятість населення, стимулюють розвиток інновацій та впровадження прогресивних досягнень науково-технічного прогресу [3].

МСП посідає вагоме місце в національній економіці України за такими показниками як кількість, зайнятість, обсяги виготовленої та реалізованої продукції / товарів / послуг. Про це свідчать наступні дані: 99,98% зареєстрованих юридичних та фізичних осіб-підприємців (ФОП), належать до суб'єктів МСП; у форматі МСП здійснюють діяльність близько 7 млн осіб, (82% від усіх зайнятих); сектор МСП продукує 65% обсягу реалізації товарів, робіт та послуг і 64% валової доданої вартості. В деяких галузях економіки (будівництво, адміністративне та допоміжне обслуговування, професійна, наукова та технічна діяльність) зайнятість становить понад 90% [9; 20].

Враховуючи важливу роль МСП для розвитку економіки країни, цілком доречною є політика урядів країн по створенню сприятливих умов для його

підтримки й розвитку. Кожна країна визначає власні критерії, щоб віднести підприємство до сектору МСП (додаток А).

Відповідно до визначення в Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» «...державна допомога суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності» [36].

Булана О. О. у своїй праці [2, с. 150] ототожнює терміни «державна підтримка» і «державна допомога». Науковці Соколова Л. В. та Манакова О. В. [42, с. 14] трактують державну підтримку через систему таких її складових як фінансово-кредитна, податкова та не фінансова підтримка. Підтримуємо думку науковців, що «державна підтримка» є складовою частиною «державного регулювання» [32; 40].

Загалом переважна більшість характеристик «державної підтримки МСП» передбачає створення сприятливих умов для розвитку бізнесу:

- «...розробка та реалізація системи державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого сприяння розвитку підприємництва» [21, с. 183];

- «...налагоджена система пільгового фінансування пріоритетних галузей і суб'єктів малого і середнього підприємництва; система заходів нарощування адаптивності та конкурентоспроможності суб'єктів малого і середнього підприємництва контролюючого, виконавського, законодавчого характеру» [40, с. 104];

- «...створення державою організаційно-правових і фінансово-економічних умов для розвитку підприємницьких структур» [32, с. 4];

- «... будь-які державні заходи з фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прямі чи приховані переваги і мають грошову оцінку...» [33, с. 128].

Таким чином, державна підтримка розвитку МСП являє собою систему заходів (економічних, правових, організаційних, політичних, законодавчих тощо), які покликані розвивати і стабілізувати сектор МСП.

Витоки державної підтримки підприємництва науковці датують XV ст. На той час основним способом підтримки були протекціоністські тарифи держав на імпортовані товари промислової групи, а також стимулювання експорту товарів. З часом до заходів державної підтримки додалися податкові стимули [31].

В Україні державна підтримка розвитку МСП регламентується Конституцією України та системою нормативно-правових документів, зокрема: Закони України «Про підприємство»; «Про підприємства в Україні»; «Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом»; «Про державну підтримку малого підприємництва»; «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва».

Чинний базовий нормативний документ, що регламентує надання державної підтримки суб'єктам МСП – це Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва» [39]. Саме тут визначені правові й економічні засади державної політики України у галузі підтримки та розвитку МСП, визначені суб'єкти малого і середнього підприємництва. Відповідно до Закону «державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу» [39].

Мета державної політики у сфері розвитку МСП відображена на рисунку 1.1.

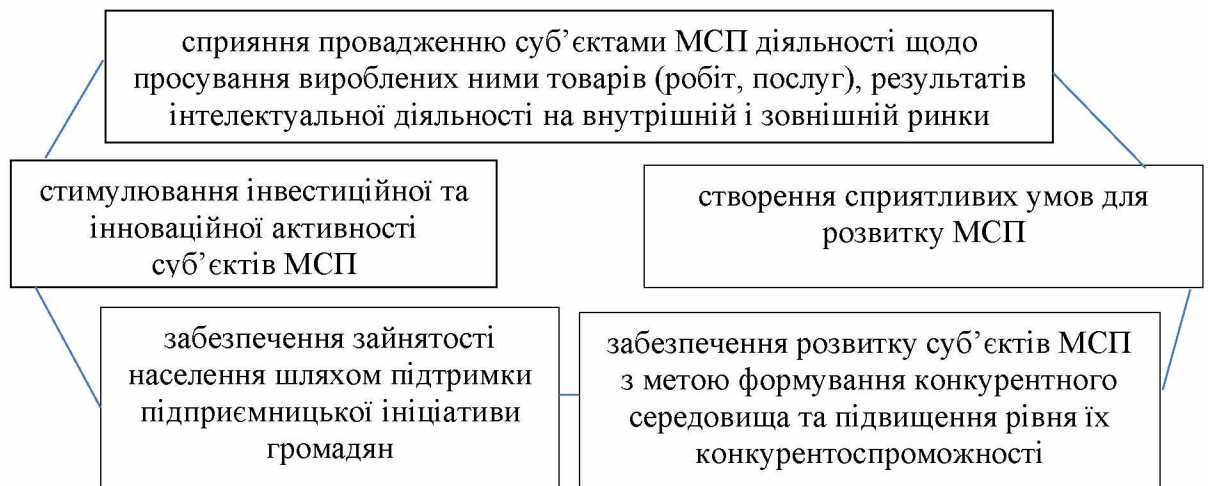

Рис. 1.1. Мета державної підтримки розвитку МСП в Україні [39]

Напрями державної політики у сфері розвитку МСП полягають у [39]:

- удосконаленні і спрощенні порядку ведення обліку з метою оподаткування;
- запровадженні спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності;
- залученні представників МСП до реалізації комплексу науково-технічних і соціально-економічних програм, а також постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;
- фінансовій підтримці МСП через державні програми кредитування, гарантії для отримання кредитів, часткові компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;
- сприянні розвитку інфраструктурної підтримки МСП;
- гарантуванні прав МСП при здійсненні державного нагляду;
- спрощенні дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру та скороченню строку проведення таких процедур;
- організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для МСП;
- впровадженні механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами МСП новітніх технологій.

У результаті впровадження реформи децентралізації актуалізується підтримка МСП на локальному й регіональному рівнях. Важливо побудувати політику підтримки МСП на рівні окремих територіальних громад, зважаючи на той факт, що підтримка МСП безпосередньо належить до сфери відповідальності місцевих органів влади [11].

Отже, суб'єкти МСП виступають базовою ланкою національної економіки країн, тому для їх розвитку і стабільного функціонування необхідна ефективна державна підтримка. В Україні державна підтримка МСП включає такі аспекти: державне регулювання сектору МСП шляхом створення державними органами правових, соціальних, економічних, організаційних умов для розвитку бізнесу; надання спектру стимулів та заохочень.

1.2. Інструменти державної підтримки бізнесу

Державні інструменти підтримки суб'єктів підприємництва часто відіграють вирішальну роль у становленні і розвитку МСП. На переконання фахівців [6; 8; 13; 16; 45] інструменти державної підтримки МСП доцільно поділяти на такі: матеріально-технічні, регулятивні, науково-технічні, фінансові, інвестиційні, податкові, організаційні. Окремо виділяють: сприяння самофінансуванню бізнес-структур, регулювання зовнішньоекономічних відносин, захист вітчизняних суб'єктів господарювання, екологічні важелі регулювання підприємницької діяльності.

Державна підтримка суб'єктів МСП охоплює всі ключові сфери суспільного життя та відображається основними стратегічними та програмними документами, які впливають на розвиток підприємництва (додаток Б).

Основні види державної підтримки суб'єктів МСП наведені на рис. 1.2. Додаток В деталізує види державної підтримки суб'єктів МСП, та наглядно ілюструє порядок і шляхи їх використання.

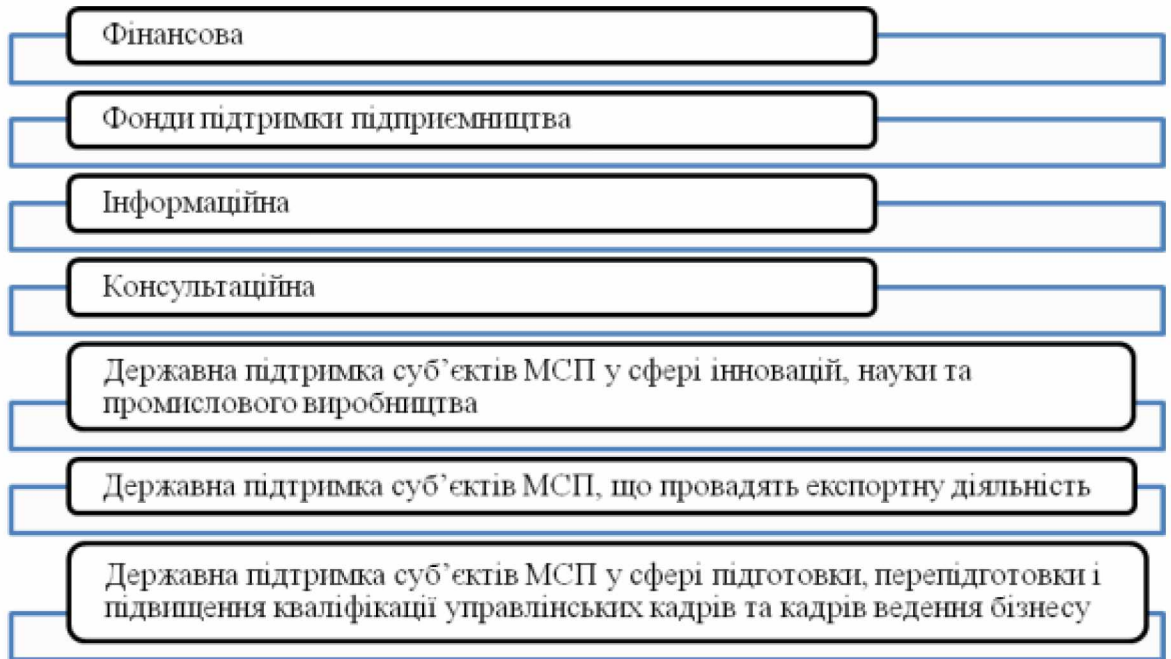

Рис. 1.2. Основні види державної підтримки суб'єктів МСП [36]

Згідно Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» державна допомога «полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів» [36]. Така допомога може реалізовуватися у різноманітних формах (рис. 1.3).

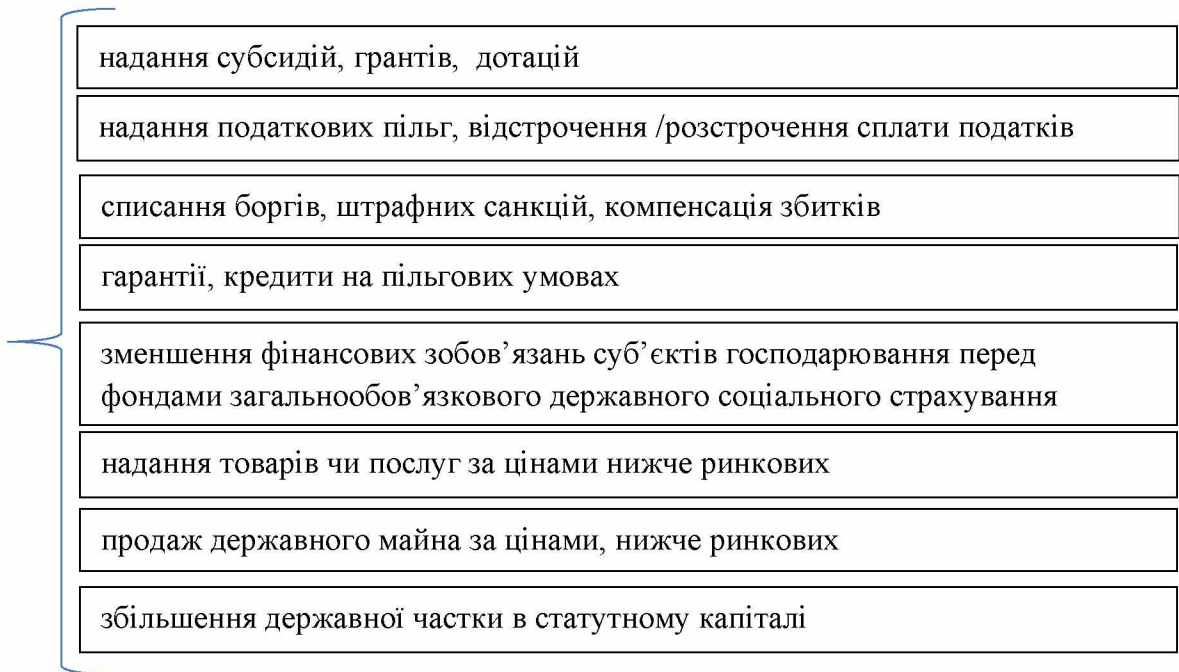

Рис. 1.3. Форми державної допомоги суб'єктам МСП [36]

На сьогодні заходи і механізми державної підтримки суб'єктів МСП здійснюється через систему відповідних програм. Розробка і впровадження програм (на державному, регіональному та локальному рівнях) належить до компетенції уповноважених органів у відповідному секторі розвитку бізнесу. До цього процесу долучаються центральні й регіональні органи виконавчої влади, а також громадський сектор. Узагальнений перелік діючих програм держпідтримки МСП у розрізі міністерств, організацій, установ свідчить, що найбільша кількість програм підтримки бізнесу розроблена і впроваджується Міністерством аграрної політики та продовольства України. Державні банківські установи надають фінансову підтримку шляхом видачі кредитів та інших фінансових послуг (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Програми державної підтримки суб'єктів бізнесу [29]

№ з/п	Уповноважений орган	Програми підтримки
1	Міністерство аграрної політики та продовольства України	1. Бюджетна дотація для розвитку с/г товаровиробників та стимулювання виробництва с/г продукції 2. Часткова компенсація вартості с/г техніки та обладнання 3. Державна підтримка фермерських господарств 4. Регіональні програми розвитку АПК
2	Державна служба зайнятості	1. Започаткування власного бізнесу за сприяння державної служби зайнятості
3	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	1. Податкові та митні пільги 2. Отримання “зеленого тарифу”
4	Антимонопольний комітет України	1. Державна допомога суб'єктам господарювання 2. Портал державної допомоги

Перелік програм підтримки підприємців доцільно доповнити.

1) Програма для управлінських кадрів сфери підприємництва України (Fit for partnership with Germany). Програма дає змогу вітчизняним підприємцям та менеджерам підвищувати свої професійні компетенції у сфері ведення бізнесу, а також набувати нових компетенцій для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, встановлювати ділові контакти з

німецькими та іншими іноземними партнерами, просувати українську продукцію та послуги на міжнародних ринках. Програма відкриває такі можливості для бізнесу: брати участь у коопераційній сесії в Німеччині протягом 1 місяця; встановити контакти з німецькими компаніями і знайти партнерів; отримати інформацію про можливості збуту своєї продукції в Німеччині; ознайомитися з обладнанням, матеріалами та технологіями, що пропонують німецькі компанії та придбати їх; долучитися до міжнародної бізнес-спільноти; отримати практичний досвід ведення переговорів з потенційними німецькими партнерами та ін. [29].

2) Програма “Fit for Partnership with Germany” сприяє: виходу українських підприємств на міжнародні ринки; підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств; вдосконаленню компетенцій українських менеджерів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Важливим компонентом програми є можливість економічної кооперації за напрямками: виробництво продуктів харчування; кооперація в сфері енергоефективності; в секторі охорони здоров'я; в сфері переробки сміття (екологічна утилізація відходів) та Industry 4.0 [29].

3) Unlimit Ukraine by EBA – програма розвитку та підтримки малого українського бізнесу, яка відкриває такі можливості для бізнесу: підприємець отримує статус учасника проекту Unlimit Ukraine, одержує актуальну та корисну інформацію для розвитку свого бізнесу; розвиває свої професійні навички за допомогою освітніх програм Центру з Професійного Розвитку Асоціації; розширює мережу своїх контактів; стає частиною спец проектів; отримує фахову консультаційну підтримку від партнерів проекту та ін. [29].

4) EU4Business – ініціатива Європейського Союзу, яка допомагає МСП у шести країнах Східного партнерства ефективніше реалізовувати свій потенціал і стимулювати економічне зростання. [29].

5) Програма ЄС підтримки приватного сектору в Україні – EU SURE (EU Support to Ukraine to Re-launch the Economy). Відповідно до цієї програми в 15

регіонах України створено центри розвитку бізнесу, де надають консультаційну допомогу малим та середнім підприємствам [29].

6) Підтримка малого і середнього підприємництва на міжнародному рівні (міжнародні кредитні лінії). На сьогодні підприємці можуть отримати фінансову підтримку в українських банках в рамках проектів міжнародних кредитних ліній. Так, Німецько-український фонд (НУФ) надає кредити відібраним українським банкам-партнерам для подальшого кредитування МСП, що відповідають вимогам, які висуваються в рамках Програм та Проектів НУФ [29].

Підтримка МСП на регіональному рівні здійснюється шляхом створення Агенцій регіонального розвитку та прийняття ОМС відповідних програм фінансової підтримки підприємців, серед яких:

- часткове відшкодування суми кредиту без урахування відсотків за умови створення нових робочих місць (Полтавська область);
- фінансово-кредитна підтримка суб'єктів МСП та розвиток інфраструктури їх підтримки (Івано-Франківська область);
- відшкодування плати за користування позиками банків та інших фінансових установ, залученими суб'єктами МСП для реалізації інвестиційних проектів (Рівненська область);
- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, залученими у державних банках для реалізації інвестиційних проектів (Сумська область).

Програми підтримки бізнесу є різновекторними [18, с. 44; 40, с. 130]:

- фінансово-кредитні преференції; кредитно-грошова політика; інвестиційні ресурси; антимонопольна й амортизаційна політика; система пільг для суб'єктів бізнесу – фінансово-бюджетна підтримка;
- сприяння участі суб'єктів бізнесу у забезпеченні поставок для потреб державних, регіональних чи локальних органів; підтримка банків та фондів, що фінансують МСП; побудова інфраструктурного забезпечення бізнесу; матеріальне, технічне забезпечення та інформаційний супровід –

організаційна підтримка;

– удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує підприємницьку діяльність; спрощена система реєстрації та ліцензування; спрощення системи бухгалтерського обліку – правова підтримка.

Важливим інструментом підтримки бізнесу є відповідна інфраструктура: підприємства різних форм власності, безпосередня діяльність яких сприяє розвитку МСП, просуває їх продукцію та активізує інвестиційну й інноваційну діяльність (додаток Д). У 2021 році кількість об'єктів інфраструктури підтримки МСП перевищує 13 тис. одиниць (додаток Е). Dodatok Ж характеризує результативні показники підтримки МСП за регіонами. Консультативно-дорадчі органи – Рада підприємців при КМУ, Рада бізнес-омбудсмена – виступають регулятивними інструментами підтримки бізнесу.

Таким чином, на сьогодні використовується широкий інструментарій державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

1.3. Банківські продукти та програми допомоги підприємництву

Банківський сектор посідає провідне місце при формуванні фінансово-інвестиційного механізму розвитку МСП, оскільки важливим фактором розвитку бізнесу є доступність до фінансових ресурсів, зокрема за рахунок банківського кредитування [17].

Сьогодні банківські установи пропонують наступні фінансові продукти та програми допомоги МСП. Державними банками України передбачена низка фінансових та консалтингових продуктів для МСП [25; 27].

Так, АТ «Ощадбанк» пропонує такі фінансові продукти [27]:

1. Акційне кредитування АПК;
2. Програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва;

3. Соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF;
4. Програми підтримки МСБ від місцевих органів влади;
5. Банківська гарантія;
6. Бланкові (беззаставні) овердрафти клієнтам ММСБ;
7. Кредитування ОСББ/ЖБК;
8. Авалювання векселів;
9. Придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання;

Ощадбанком створив програму підтримки підприємництва «Будуй своє», яка має на меті надання суб'єктам МСП наступних можливостей:

1. Навчання та консалтинг для підприємців і стартапів;
2. Швидке відкриття рахунку, миттєва картка та зручний інтернет – банк;
3. Інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на привабливих умовах;
4. Отримання фінансової підтримки.

Укрексімбанком запроваджена низка фінансових продуктів для МСП, зокрема:

1. Кредити МСП в аграрному секторі:
 - кредити на купівлю пального, добрива, кормів, ремонт обладнання;
 - кредити на купівлю сільськогосподарської техніки та обладнання;
 - кредити на купівлю тварин, закладку багаторічних рослин;
 - кредити на купівлю елеваторів, фермерських споруд та обслуговуючих будівель.
2. Кредитування за програмою «Білоруський імпорт»:
 - придбання сільськогосподарської техніки та обладнання;
 - придбання обладнання, устаткування;
 - придбання транспортних засобів;
 - інші фінансові продукти.

Укргазбанк, як соціально-орієнтований банк, особливу увагу приділяє представникам МСП, діяльність яких пов'язана з впровадженням екологічних та енергоефективних проєктів, «зелених технологій», проєктів з використанням вторинної сировини, альтернативних видів енергії, збереженням навколишнього середовища тощо [27].

Окрему пріоритетність Банком надано кредитуванню за наступними напрямками:

1) в межах державної програми стимулювання енергоефективних заходів в житловому секторі. Кредитування на проведення енергоефективних заходів об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та житлово-будівельні кооперативів (ЖБК), за яким Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України здійснюється відшкодування 40-70% від суми кредиту;

2) в межах співпраці Банку з Урядом Республіки Білорусь. Кредитування клієнтів МСБ на придбання нового обладнання, сільськогосподарської техніки та транспортних засобів, що вироблені в Республіці Білорусь та реалізуються на території України. Програма передбачає відшкодування частини процентної ставки Урядом Республіки Білорусь;

3) в межах співпраці Банку з Німецько-Українським фондом (НУФ). Окремі програми кредитування за рахунок коштів НУФ передбачають встановлення процентних ставок кредитування, які є одними із найнижчих на фінансовому ринку України.

Банк одним із перших на ринку України запровадив лінійку ЕКО-продуктів та пропонує таким клієнтам скористатися додатковою лояльністю Банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої процентної ставки по кредитним програмам.

Головним джерелом фінансування підприємницької діяльності суб'єктів МСП стали банківські кредити. Про привабливість банківського кредитування для МСП свідчить лояльність встановлених банками програм для бізнесу (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Банківські процентні ставки за кредитами для МСП, % [17; 27]

Банк	Вид кредиту	Реальна ставка	Річна ставка	Разова комісія	Перший внесок
АТ «УкрсибБанк»	Строковий кредит. Поповнення оборотних коштів, придбання авто, нерухомості та обладнання	17,7	15,9	1	від 30
АТ «Кредобанк»	Спеціальні умови кредитування від Німецько-Українського фонду	18,48	16,63	1	від 20
АТ «Ощадбанк»	Поновлювана кредитна лінія	18,57	18,2	0,2	від 25
АТ КБ «Привабанк»	Непоновлювана кредитна лінія	19	19	-	від 40
	КУБ під заставу	20	20	-	від 25
АБ «Укргазбанк»	Поновлювана кредитна лінія «Програма розвитку бізнесу у рамках співпраці з Німецько-Українським фондом»	19,95	18,1	1	від 20
	Не поновлювана кредитна лінія фінансова підтримка інвестиційних проектів МСП	20,35	18,5	1	від 30
АТ «Укрексімбанк»	Строковий кредит «Розвиток бізнесу»	20,72	18,5	0	0
АТ «Креді Агріколь банк»	Не поновлювана кредитна лінія	21,85	20	1	від 25

За даними Національного банку, станом на серпень 2021 року малий бізнес (річний дохід до 50 тис. євро) отримав від банків кредитних коштів на суму 72,6 млрд грн, це майже 10% від усіх кредитів, виданих бізнесу [27]. Також часто кредити, які видають банки – це позики на поповнення оборотних коштів МСП і перекредитування вже чинних позичальників, а не довгострокове фінансування на розвиток. Так, за діючою державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за період з 1 лютого 2020 року по 4 жовтня 2021 року суб'єктам бізнесу видано кредитів на 64,8 млрд грн. Але, як показав аналіз, лише 12,5% від цих коштів було видано на інвестиційні потреби. Решта – покривали поточні заборгованості та результати операційної діяльності.

Таблиця 1.4

Державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %» [27]

5 % річних	7 % річних	9 % річних
Для бізнесу з річним доходом до 50 млн грн.		Для бізнесу з річним доходом більше 50 млн грн.
За умови найму не менше 2 працівників протягом 1 кварталу	За кожне нове робоче місце відсоткова ставка зменшується на 0,5 % річних, але не менше 5 % річних	За кожне нове робоче місце відсоткова ставка зменшується на 0,5 % річних, але не менше 5 % річних
Мета кредиту		
Кредит на фінансування інвестиційного проєкту МСП (інвестиційний проєкт); Кредит на поповнення обігових коштів, необхідних для реалізації інвестиційного проєкту в розмірі до 25 % від його вартості (надається виключно у поєднанні з інвестиційним проєктом), валюта кредиту – гривня.		

Кредити на розвиток бізнесу допомагають реалізувати не лише нові проєкти, а й розширити обсяги вже існуючого бізнесу, а також вийти на новий етап розвитку бізнес-діяльності.

Отже, провідні державні банки України – АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк» та інші банківські установи пропонують широкий спектр банківських послуг і продуктів для підтримки розвитку МСП.

Висновки до розділу 1

У світовій практиці вважається нормою державне заохочення малого та середнього бізнесу на користь національних економік. При цьому завдання держави не зводиться до того, щоб на пільгових умовах надавати дрібним та середнім фірмам фінансові, технічні та інші ресурси та підтримувати приватну ініціативу за будь-яку ціну. Держава покликана насамперед створити такий правовий та економічний клімат, який дозволить малому та середньому бізнесу не лише втриматись на плаву, а й зростати, набирати сили. Положення у сфері МСП, яке склалося нині в нашій країні, свідчить про те, що подальший його розвиток без активного позитивного втручання і підтримки держави

може призвести до згорання (переважно через велику тінізацію) даного сектора економіки з відповідним посиленням соціальної напруги та загостренням економічних проблем. Через це виникає потреба у перегляді та ефективному впровадженні механізмів державної підтримки підприємств малого та середнього бізнесу.

Основними інструментами державної підтримки бізнесу є різноманітні програми, що приймаються профільними установами та реалізуються на різних рівнях – державному, регіональному та локальному з метою підтримки, в т.ч. фінансової, суб'єктів МСП. Окрім цього, для вітчизняних суб'єктів господарювання цілком доступні міжнародні програми підтримки, що фінансуються урядами зарубіжних країн і які надають фінансові ресурси, консультації, бізнес-можливості та можливості зовнішньоекономічної діяльності.

Суб'єкти МСП завжди потребують підтримки держави, НБУ, банків і є вдосконалення всіх процесів. Частка малого та середнього бізнесу у ВВП України, за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі, становить близько 55%. Що лише доводить масштаби впливу на розвиток економіки. Однак умови, викликані пандемією COVID-19, лише загострили боротьбу за фінансування, щоб бізнес міг залишатися на плаву. Один із найпопулярніших інструментів фінансування бізнесу – банківське кредитування. Один із найпопулярніших інструментів фінансування бізнесу – банківське кредитування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Дослідження впливу пандемії COVID-19 на бізнес-середовище

Пандемія COVID-19 докорінно змінила весь світ і продовжує впливати на економіки країн. Через те, що обмеження, пов'язані з коронавірусом зупинили світову економіку, тисячі людей залишилися без роботи. По всьому світі суб'єкти МСП постраждали від впливу пандемії. Не є винятком Україна, де МСП складає основу економіки, саме від його розвитку залежить фінансовий стан $\frac{3}{4}$ працюючих жителів країни (Рис. 2.1).

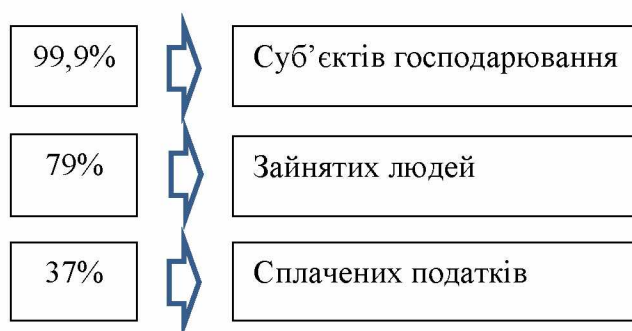

Рис. 2.1. Роль МСП в економіці України [9; 43]

У зв'язку з цим надзвичайно важливо визначати і постійно дізнаватися про потреби представників бізнесу, щоб оперативно усувати або, принаймні, зменшувати негативні наслідки COVID-19 для сфери бізнесу.

В Україні нараховується 1,8 млн малих і середніх підприємств. З них: 16,5 тис. середніх, 339 тис. малих, 1,48 млн індивідуальних підприємців (ФОП) і лише 446 великих підприємств [43]. Лише 19,8% МСП здійснювали свою діяльність як юридичні особи, решта – як індивідуальні підприємці – у формі ФОП. Як свідчить практика МСП часто є ефективнішими за великі. Дослідження показало, що в Україні продуктивність праці на малих

підприємствах в середньому на 10-20% вища за продуктивність праці на великих підприємствах. Також за кількістю найманих працівників МСП значно переважають великі й мікропідприємства. Якщо ж порівнювати кількість зайнятих і найманих працівників, то у великих підприємств це буде одна й та ж кількість людей, у середніх відхилення незначне, а от зайнятих у малому та мікробізнесі набагато більше, ніж найманих працівників [4]. Так, за останніми офіційними даними в середньому бізнесі зайнято 2784,5 тис. осіб, а найманих – 2782,4 тис., тобто різниця становить лише 2045 осіб. При цьому в малому бізнесі зайнято 4173,7 тис. осіб, з яких працюють за наймом 2603,2 тис., різницю у 1570,5 тис. осіб становлять працюючі власники бізнесу. Мікропідприємства створили 3033 тис. робочих місць, з яких наймані працівники становлять 1479,7 тис. осіб, різниця становить 1553,3 тис. осіб [4; 9].

Отже, власники й засновники малого та мікробізнесу не лише створюють робочі місця й наймають працівників, але й самотійно працюють на власних підприємствах. Необхідно враховувати, що ФОПи не є виключно самозайнятими особами – вони можуть наймати співробітників. Так 1,48 млн. ФОПів мають 1,09 млн. найманих працівників. У 2020 році корона вірусна криза поставила питання виживання МСП та збереження робочих місць на перше місце. Важливо, щоб МСП мав у розпорядженні достатні фінансові ресурси для утримання своїх співробітників і нарощування обсягів оборотів. Обмежувальні заходи негативно вплинули на діяльність МСП і призвели до таких наслідків [4; 14; 20]:

- через цілковиту заборону ведення діяльності частина секторів бізнесу не мали можливості повноцінно функціонувати;
- падіння доходів населення спричинило зниження їх платоспроможності, а отже і до зменшення споживчого попиту на продукцію;
- значна частина суб'єктів МСП (в т. ч., зі сфери торгівлі, гостинності і туризму) не витримала карантинних обмежень та змушені були закритися;

- велика кількість підприємств сектору МСП не має достатніх обсягів фінансових ресурсів для подолання наслідків COVID-19;
- продовжують зростати тіньовий сектор зайнятості та приховане безробіття;
- відбулося руйнування ланцюгів доданої вартості що негативно вплинуло на економіку в цілому.

У зв'язку з карантинними обмеженнями тимчасово вимушені були призупинити діяльність близько 29% вітчизняних компаній, тоді як 6% повністю закрили свій бізнес [47; 49]. Третина власників бізнесу (переважно МСП) зафіксували падіння своїх доходів на 25-50%, третина – 50-75%, а ще третина (переважно підприємства мікрорівня), – на 90-100% з початку карантину. Ці ж підприємці звільнили до 50% штату співробітників [36; 46]. При цьому понад 51% підприємств були спроможні протриматися лише протягом місяця, а кожен четвертий бізнес – мав потенціал, щоб витримати 2-3 місяці повноцінної роботи в умовах карантину і не збанкрутувати. 3% підприємців зазначили, що їх бізнес зможе працювати тривалий час лише за певних умов: введення орендних канікул, можливість віддаленого доступу для співробітників, перегляд бізнес моделей.

Тобто, найзначнішого негативного впливу відчули на собі ті види діяльності, карантинні заборони для яких були масштабнішими – це сфери роздрібної торгівлі, транспорту, послуг. Окрім цього COVID-19 змінив також і культуру ведення бізнесу. Каталізаторами трансформації бізнесу стали вимушені зміни, запроваджені в період карантину. Значна частина суб'єктів бізнесу перейшли в режим онлайн роботи, реагуючи на заборону масових зборів, закриття закладів (харчування, розваг тощо), мінімізацію контактів. Проте близько 35% суб'єктів МСП так і не змогли перепрофілюватися через особливості бізнес моделі. Вочевидь туристична галузь, сфери транспорту, кінотеатри, різноманітні організатори оффлайн-івентів не зуміли оперативно пере налаштуватися без втрат. У цей же час служби доставки, навпаки, отримали приріст замовлень і клієнтів та продовжили працювати більш-менш

стабільно [4; 20]. Аби досягти хоча б докарантинного рівня розвитку, на переконання 20% підприємців необхідно принаймні 6 місяців; для 39% – близько 1 року; для 17% знадобиться 2 роки, а для 7% – більше 2 років. 10% підприємців не можуть спрогнозувати кількість часу, необхідного для відновлення, і лише 4% зовсім не втратили темпи свого розвитку за час карантину [4].

Нині всі види бізнесу – і МСП, і великий, знаходяться в складних обставинах – незважаючи на суттєве скорочення рівня доходів, підприємці повинні виконувати свої фінансові і боргові зобов'язання. Суб'єкти малого бізнесу не мають достатнього «запасу міцності», щоб певний (до того ж не визначений) час працювати собі у збиток. У зв'язку з цим малий бізнес гостро потребує посилення засобів державної підтримки. Проведене опитування свідчить наступне [47]:

- 42% представників малого та мікробізнесу не готові до повторного введення жорстких карантинних обмежень;
- 29% готові до погіршення ситуації в Україні;
- 29% точно не знають, як саме їх бізнес може відреагувати на введення жорсткого карантину повторно.

Упродовж березня – липня 2020 р. відбулося стрімке зростання кількості безробітних; зменшилася кількість працюючих українців за кордоном; знизилися доходи населення через падіння рівня заробітної плати, втрати робочих місць і доходів ФОПів. При цьому рівень безробіття зріс внаслідок кількох причин: вивільнення робочої сили в середині країни через зниження економічної активності через введення карантинних обмежень; повернення з-за кордону українських заробітчани. Як свідчать економічні показники, найбільш кризовою для бізнесу виявилася друга половина квітня. На кінець квітня в Україні через введені обмеження призупинити діяльність змушені були 277 тис. підприємців. Більшість із них – 76%, або понад 211 тисяч ФОПів, так чи інакше пов'язані з діяльністю на ринках. Без робочих місць залишилося понад 14,7 тис. підприємців, що працювали в галузі планової медицини та

стоматології, 13,6 тис. у галузі освіти, 10,4 тис. – у галузі розваг, 8,4 тис. – у галузі туризму, 8,4 тис. – спорту, 8,5 тис. – індивідуальних послуг та 1,8 тис. – транспорту [14].

Малий і середній бізнес створює тисячі робочих місць, слугує основою для регіонального розвитку, підвищення платоспроможності населення та формує міцний середній клас. Суб'єкти МСП зазвичай мобільніші з точки зору адаптації до економічного середовища. Проте вони не мають таких надійних фінансових «подушок безпеки», як великі компанії. Тому пережити вимушену зупинку в діяльності і зберегти при цьому робочі місця їм складніше в рази. У зв'язку з цим на сучасному етапі для економіки України вкрай важливо підтримати МСП «на плаву» та максимально захистити від негативних проявів пандемії COVID-19.

2.2. Розвиток вітчизняного МСП та його державна підтримка

Аналіз розвитку сектору МСП здійснено на підставі даних Державної служби статистики. Станом на 2020 р. питома вага малих підприємств у складі загальної кількості становила 99,06%, середніх – 0,91%, великих – 0,03% [9]. Тобто, до сектору малих та середніх належать більшість усіх підприємств країни (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структурна динаміка підприємств сектору МСП [9]

Роки	суб'єкти великого підприємництва	питома вага	суб'єкти середнього підприємництва	питома вага	суб'єкти малого підприємництва	питома вага
2016	383	0,02	15113	0,81	1850034	99,17
2017	399	0,02	15254	0,85	1789406	99,137
2018	446	0,02	16476	0,80	1822671	99,087
2019	518	0,03	18129	0,93	1922978	99,04
2020	512	0,03	17946	0,91	1955119	99,06

Загальна кількість підприємств (враховуючи суб'єктів великого, середнього і малого підприємництва) характеризуються позитивною динамікою, починаючи з 2017 року (рис. 2.2). Цілком імовірно, що у кінці 2021 року внаслідок карантинних обмежень число підприємств суттєво знизиться.

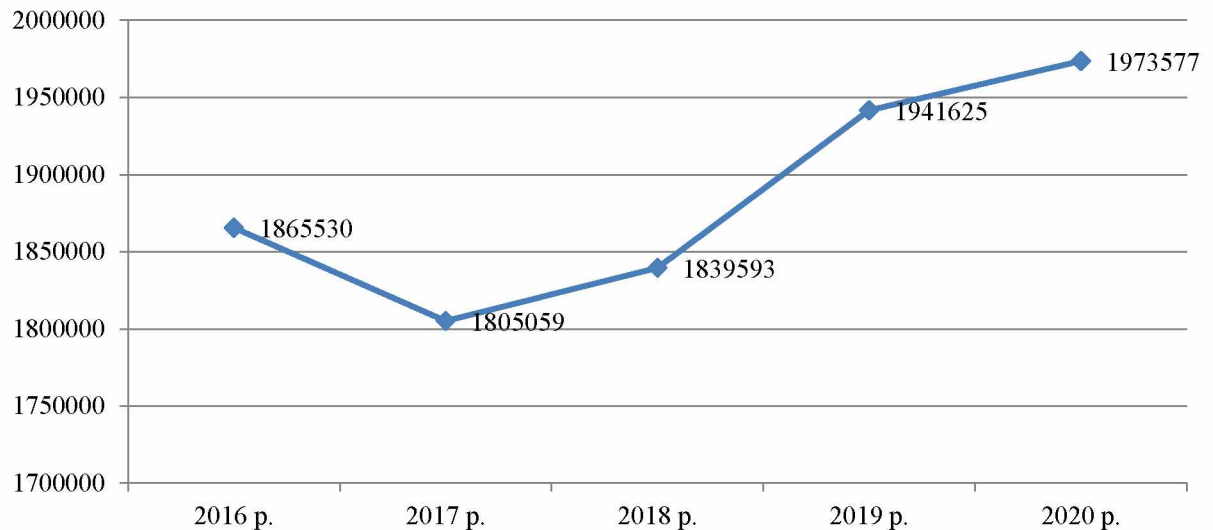

Рис. 2.2. Динаміка кількості підприємств у секторі МСП [9]

За питомою вагою це, відповідно, 19,87 та 39,88 % від загального обсягу реалізації продукції. А разом – майже 60 % [9].

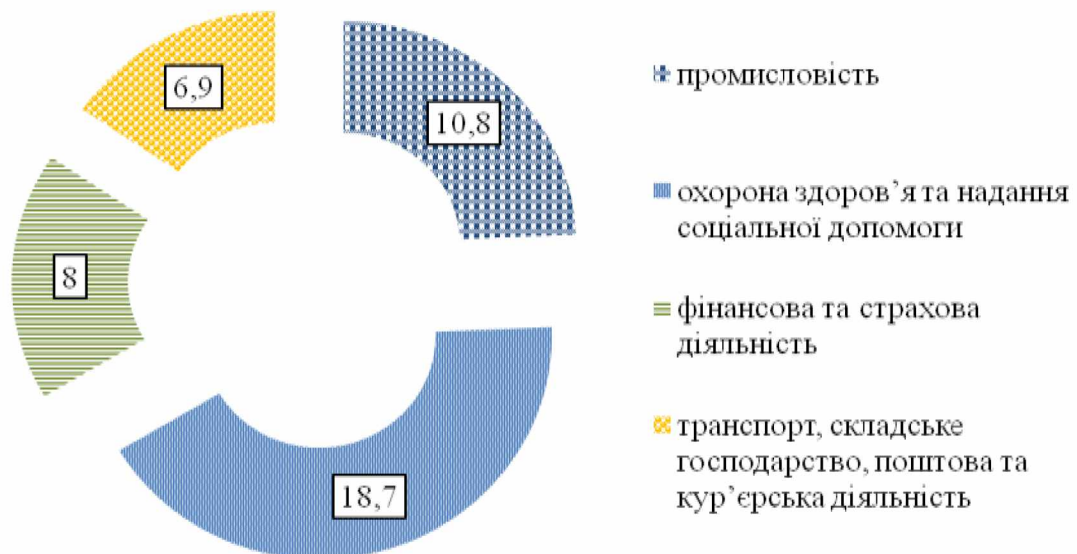

Рис. 2.3. Структура і обсяги реалізованої продукції середніми підприємствами, % [9]

Найбільша частка від загального обсягу реалізованої продукції суб'єктами середнього бізнесу за сферами: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; промисловість; фінансова та страхова діяльність; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність.

Суб'єкти малого підприємництва найбільше реалізували продукцію у таких сферах: операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; інформація, телекомунікації (рис. 2.6).

Рис. 2.4. Структура обсягів продукції реалізованої малими підприємствами, % [9]

Такому динамічному розвитку МСП України сприяють об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва загальною кількістю понад 12 тис. одиниць, що діють в усіх регіонах України і надають всебічну підтримку суб'єктам підприємництва (інформаційну, консультаційну, організаційну, супровід експортної та імпоротної діяльності, залучення грантових ресурсів та співпраця з органами влади тощо). Додаток 3 демонструє географічний розподіл інфраструктурних об'єктів у розрізі регіонів України. Найбільша кількість об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва працює в місті Київ і в Полтавській області. Це громадські об'єднання підприємців, інформаційно-консультативні центри, коворкінги, інвестиційні й інноваційні

фонди та компанії тощо (рис. 2.5).

Аналіз державної підтримки МСП, у т.ч., в період пандемії COVID-19 дозволяє зробити наступні узагальнення.

Банківська система надавала представникам МСП комплекс продуктів та програм допомоги (додаток К).

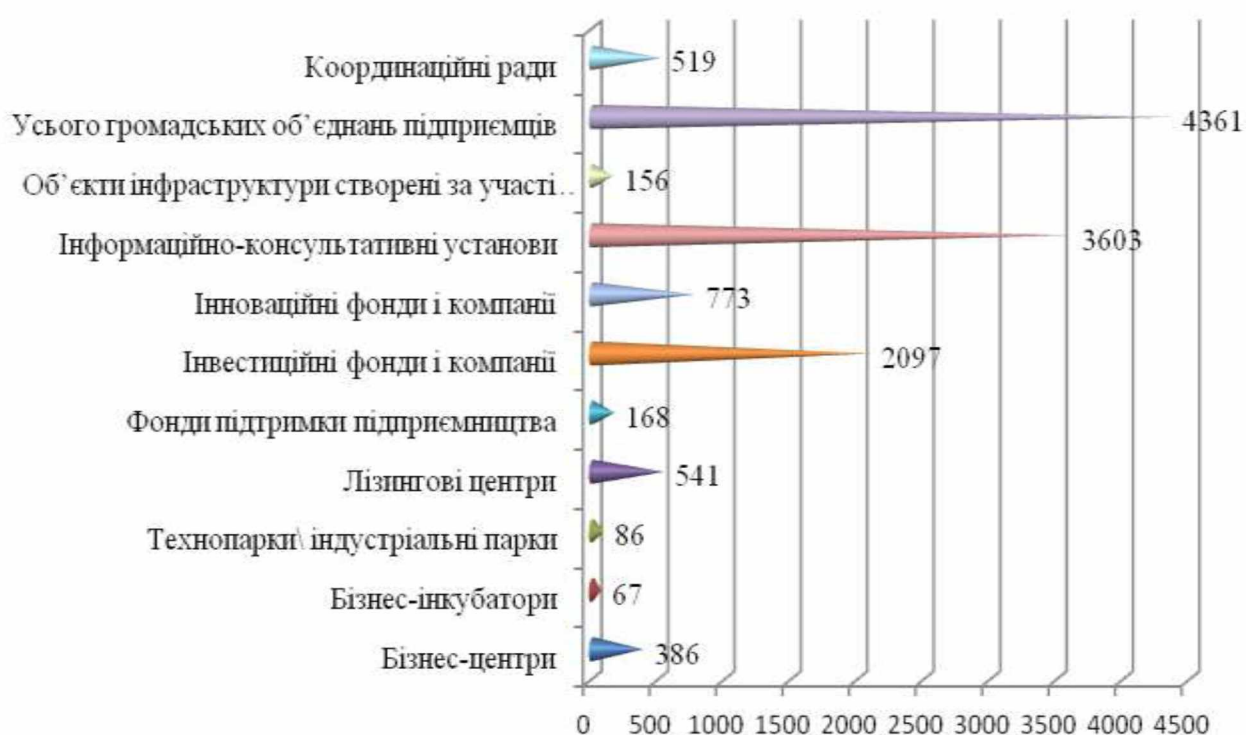

Рис. 2.5. Кількість об'єктів інфраструктури підтримки суб'єктів МСП, одиниць [12]

Значну підтримку суб'єктам МСП, в т.ч. фінансову, надало Міністерство аграрної політики та продовольства України (додаток Л). З-поміж банківських установ найбільше фінансування МСП надав ПАТ КБ «Приватбанк» (додаток М).

Уряд країни пристосував існуючі програми державної підтримки і запровадив кілька нових тимчасових схем підтримки та фінансування суб'єктів бізнесу на період карантинних обмежень [4; 17; 18].

1) Протягом березня – травня 2020 р. ФОПи були звільнені від сплати єдиного внеску (ЄСВ), а даний період буде зарахований до страхового стажу

для виплати пенсій, ін. видів державної допомоги, соціального страхування.

2) З 1 березня 2020 р. по останній календарний день місяця, в якому завершується дія карантину, не застосовуються штрафи за порушення податкового законодавства, несплату чи несвоєчасну сплату ЄСВ, неподання / несвоєчасне подання звітності про сплату ЄСВ.

3) З 18 березня 2020 р. встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати ЄСВ.

4) Запроваджена програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка передбачає надання кредитів МСП. Кредити надаються на стимулювання інвестиційних проектів МСП, на втілення антикризових заходів, на діяльність, пов'язану з виробництвом лікарських засобів, медичних виробів чи медичного обладнання, для покриття постійних витрат, що не залежать від обсягів виробництва, на придбання нежитлової нерухомості, придбання об'єктів права інтелектуальної власності, поповнення обігових коштів. Станом на вересень 2020 р. видано 3238 кредитів на суму 7,8 млрд грн суб'єктам МСП, що діють в різних галузях: 57% – у сільському господарстві; по 15% – у промисловій переробці, торгівлі та виробництві. У регіональному розрізі за сумами укладених договорів кредитування лідирують Харківська (9%), Львівська (7%), Київська (7%) області.

5) З квітня 2020 р. внесені зміни у трудове законодавство та закон про зайнятість; унормовано дистанційну роботу та гнучкий графік робочого часу. Запроваджено низку законодавчих змін, які стосувалися умов реєстрації в службі зайнятості та отримання допомоги по безробіттю.

Таким чином, на рівні держави для підтримки розвитку МСП прийнято ряд заходів нормативно-правового та організаційного характеру, аби забезпечити суб'єктів підприємництва від ризику закриття через обмеження, пов'язані з карантином.

2.3. Зарубіжний досвід підтримки МСП та можливості його застосування в Україні

У розробці та реалізації програм розвитку та форм державної підтримки МСП в Україні важливу роль відіграють поглиблене вивчення та аналіз досвіду зарубіжних країн з ринковою економікою.

Досвід державної підтримки МСП у Японії становить певний інтерес для вивчення. Управління всією японською інфраструктурою підтримки та розвитку МСП здійснює державне агентство з малих та середніх підприємств (SMEA), яке здійснює глобальну стратегію уряду Японії у сфері МСП. Ця структура активно співпрацює з рядом великих приватних та державних організацій, науково-дослідних центрів, серед яких організація з інновацій та розвитку МСП у Японії (SMRJ) відіграє ключову роль. SMRJ включає чотири технологічні парки, бізнес-інкубатори, дев'ять інститутів з удосконалення технологій та управління МСП. Влада Японії приділяє особливу увагу створенню сприятливих умов для розвитку та зростання МСП. Японія широко використовує систему J-Net21, яка забезпечує постійний моніторинг розвитку та стану МСП. На основі системних даних проводяться дослідження, аналізується та оцінюється ефективність всього комплексу заходів впливу та регулювання держави [8].

В уряді Японії підтримка малого бізнесу забезпечується через Управління малого бізнесу. Органи влади в центрі та на місцях сприяють створенню нових та розвитку існуючих МСП через надання кредитів, гарантій за кредитами, допомоги у підготовці та перепідготовці кадрів та забезпеченні безперешкодного доступу до інформації, необхідної для ведення господарської діяльності суб'єктів МСП.

Державна корпорація розвитку малого бізнесу в Японії має також важливу роль у наданні матеріальної допомоги МСП країни, дана державна структура надає суб'єктам МСП довгострокові (терміном на 1 рік і більше) кредити з метою збільшення оборотного та основного капіталу підприємств на

пільгових умовах. Кредити на реалізацію проектів з розробки нових продуктів та технологій виробництва, що фінансуються місцевою владою, надаються за максимально зниженою процентною ставкою. Пільговий кредит можливий також при розробці нових технологій виробництва та зразків обладнання. Крім цього, в Японії постійна увага приділяється створенню нових МСП для розвитку економіки окремих регіонів та сприяння промисловому та технологічному співробітництву між підприємствами. Діяльність Японської національної фінансової корпорації орієнтована на кредитування малих та мікропідприємств. Використовуючи досить широку мережу торгово-промислових палат, що розташовані по всій країні, щорічно корпорація видає кредити на загальну суму близько 500 млрд. ієн. [8].

Активна підтримка та просування МСП є одним із пріоритетів китайського уряду. У системі управління всіма МСП в Китаї практикується «колективне управління», коли практично немає єдиного центру управління, але створено галузеві органи управління, і існує спеціальний орган для узгодження можливостей виходу на зарубіжні ринки китайських МСП – Координаційний центр із зовнішнього співробітництва МСП у Китаї [15].

Крім того, працює громадська інформаційна служба China SME Online (CSMEO), яка веде свою діяльність у всіх регіонах КНР, щодня до її послуг вдаються понад 200 000 клієнтів. Інформаційна мережа CSMEO створена для надання своїм користувачам найактуальнішої інформації про поточні зміни та тенденції в чинних правилах, появу нових регулюючих документів, необхідних обсягах поставок та попиту на зарубіжних та місцевих ринках. У мережі відображається найповніша та актуальна інформація про стан ринку продукції малого бізнесу, характеристики найякісніших продуктів, що виробляються сегментом МСП [15].

CSMEO повідомляє про вакансії на підприємствах МСП у різних регіонах та містах країни. Мережа збирає та надає інформацію роботодавцям про осіб, які шукають роботу, проводить консультації підприємців, надає широкий перелік технічних та освітніх послуг.

Після реформ державних установ у рамках торговельно-економічного комітету уряду КНР було сформовано департамент малого та середнього бізнесу. Його основні функції полягають у наступному: керівництво реформою та реструктуризацією цих підприємств; розробка політики підтримки цих підприємств; заохочення створення системи обслуговування для них; координація міжнародного співробітництва між малими та середніми підприємствами.

Одним з основних положень «Закону про сприяння малим та середнім підприємствам» є те, що державний бюджет включає статтю про малі та середні підприємства і створює спеціальний фонд для їх розвитку за рахунок коштів державного бюджету. Закон також містить чіткі вказівки для формування органів управління МСП, за кредитними гарантіями, створення системи соціального обслуговування.

Уряд розглядає питання підготовки кадрів різних категорій. Це довгострокова стратегічна мета розвитку МСП, яка вимагатиме численних форм допомоги держави.

Уряд КНР заохочує та підтримує розвиток системи технічних інновацій на всіх підприємствах. Щоб стимулювати впровадження досягнень науки та техніки у виробництво та створити механізм розвитку технологій персоналом підприємств, держава вважає, що наука та техніка мають розглядатися як «загальний внесок». Паралельно з реформою податкової системи китайський уряд розглядає питання про включення статті видатків бюджету КНР на розвиток МСП та створення спеціального фонду для розвитку науки та техніки [15]. Крім того, керівники всіх рівнів з урахуванням ситуації, що склалася, зобов'язані створювати спеціальні фонди для підтримки малого та середнього бізнесу. Уряд КНР вжив низку заходів щодо розширення фінансової підтримки МСП. Удосконалено систему руху капіталу МСП. На вимогу уряду у державних комерційних банках Китаю було засновано підрозділи комерційних банків із кредитування підприємств МСП. Державні банки,

спираючись на досить широку мережу комерційних банків, значно збільшили обсяг кредитування МСП.

Слід також враховувати приклади Франції та Німеччини як провідних європейських країн [2; 28].

У Франції ведуть активну діяльність організації, діяльність яких пов'язана з підтримкою МСП. Однією з них є Агентство з підприємництва (APCE), створене за підтримки Уряду Франції. Агентство пропонує велику кількість інструментів підтримки МСП. Одним із важливих факторів є можливість отримання онлайн-консультацій з підприємництва. Тут можливе інтерактивне заповнення онлайн-форм документів, необхідних для реєстрації підприємства, внесення змін до статуту або припинення господарської діяльності [2].

У Франції функціонує структура, діяльність якої пов'язана з фінансуванням діяльності МСП – державна організація OSEO. З допомогою цієї організації Уряд Франції фінансує малі інноваційні проекти. Організація виступає гарантом та поручителем за кредитами, виданими МСП банками-партнерами. Особливу увагу варто приділити програмі NACRE, заснованій Міністерством економіки, промисловості та зайнятості. Програма надає безвідсоткові кредити та експертну підтримку певним проектам. В основному це соціальні проекти, спрямовані на створення або відновлення компаній протягом перших трьох років після початку їх діяльності. Уряд також надає можливість спрощеної реєстрації підприємця з присвоєнням йому статусу самозайнятого.

У Німеччині всі підприємці-початківці мають можливість отримати пільгові кредити від держави у розмірі 50 тис. євро з терміном погашення протягом 20 років. Інноваційна та наукова діяльність активно підтримується державою, за провадження такої діяльності держава компенсує витрати суб'єктам МСП у сумі до 40 тис. євро. Комерційне співробітництво між МСП та вищими навчальними закладами неухильно розвивається. Сьогодні у

Німеччині понад 80% випускників розпочинають свою професійну діяльність на малих підприємствах [28].

Найбільш ефективно державна підтримка підприємств МСП здійснюється в США за безпосередньої участі Адміністрації малого бізнесу при Президенті США (Small Business Administration - SBA). SBA вирішує такі основні завдання: надає фінансову підтримку малим підприємствам; здійснює сприяння отриманні державних замовлень; проводить експертизу нових підприємницьких ідей; надає консалтингові послуги в галузі управління та технічну допомогу [32].

Кредитування бізнесу у США відбувається із двох джерел: Адміністрації бізнесу і комерційних банків. Уряд приділяє велику увагу створенню робочих місць на малих підприємствах. Вжито низку заходів щодо підтримки малого бізнесу, включаючи податкові та законодавчі пільги. Серед найбільш важливих заходів: зниження інвестиційного податку; звільнення від податку на збільшення ринкової вартості капіталу; медичне страхування для самозайнятих; створення «зон підприємництва»; полегшення процедури отримання кредитів малими підприємствами у межах надання та оформлення документації [32].

Отже, досвід зарубіжних країн та його використання мають велике значення для України, особливо у тому, що стосується розробки довгострокової стратегії розвитку та підтримки МСП. Досвід зарубіжних країн та його використання мають велике значення для України, особливо у тому, що стосується розробки довгострокової стратегії розвитку та підтримки МСП.

Висновки до розділу 2

У зв'язку з карантинними обмеженнями тимчасово вимушені були призупинити діяльність близько 29% вітчизняних компаній, тоді як 6% повністю закрили свій бізнес. Третина власників бізнесу (переважно МСП)

зафіксували падіння своїх доходів на 25-50%, третина – 50-75%, а ще третина (переважно мікропідприємства), – на 90-100% з початку карантину. Ці ж підприємці були змушені звільнити до 50% штату співробітників. Через другу хвилю корона вірусної інфекції в 2021 році існує висока ймовірність закриття ще близько 10% МСП, які не зуміли переорієнтувати свою бізнес-стратегію.

Аналіз динаміки розвитку і підтримки МСП в умовах пандемії COVID-19 свідчить про те, що підприємці отримали з боку держави певні преференції, які полегшують ведення бізнесу за карантинних обмежень. Зокрема, розширено доступ МСП до публічних закупівель; запроваджено програму державної підтримки “Доступні кредити 5-7-9%”; запрацювала онлайн платформа “Факторинг Хаб”, яка дозволяє підприємцю подавати заявки на участь у публічних закупівлях та отримувати пропозиції безрегресного факторингу від банків, під’єднаних до платформи; внесені зміни до нормативно-правового поля; запроваджено інформаційну підтримку підприємців – створено єдиний інформаційний ресурс з питань підприємництва в Україні – Портал для підприємців; створені Інформаційні пункти підприємців, а також закладено підґрунтя для інтенсифікації процесу передачі наукових здобутків до сфери МСП.

Вивчення та застосування передового зарубіжного досвіду значною мірою сприяло б правовій, організаційній та інституційній розробці державної системи підтримки та регулювання МСП. Зокрема, японський передовий досвід у використанні інформаційних та комунікаційних систем з метою контролю ефективності заходів державної підтримки МСП може виявитися дуже затребуваним та актуальним для України. На сьогоднішній день зарубіжні країни розробили, впровадили та успішно використовують універсальну систему підтримки МСП практично на всіх рівнях та у всіх напрямках.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЬ СИСТЕМНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ ІЗ ЛОКАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

3.1. Рекомендації щодо налагодження комунікації «влада – бізнес»

У сучасних розвинених державах взаємодія органів державної влади та бізнесу забезпечується шляхом використання інструментів комунікації та вибудовування механізмів зворотного зв'язку. Роль комунікаційних відносин у системі державного управління зростає, а сама комунікаційна складова змінюється та постійно ускладнюється. Ефективна комунікація з бізнесом – запорука економічного розвитку громад, а отже, і держави в цілому. Розвиток відбувається зазвичай через партнерство, де громада та бізнес є ключовими гравцями. Партнерство базується на комунікації, довірі та взаємній корисності. Існують певні критерії взаємної «дружності» між громадою та бізнесом (набл. 3.1).

Таблиця 3.1

Критерії взаємної «дружності» між громадою та бізнесом [розробка автора]

Критерії «дружного бізнесу до громади»	Критерії «дружної громади до бізнесу»
– створює локальні робочі місця та розвиває людей; – платить податки в громаду; – спільна робота над проблемами громади; – готовність до діалогу та кооперації в локальних об'єднаннях; – етика поведінки; – готовність платити за локальні сервіси; – мотивує інших «іти в бізнес»; – не шкодить (екологія, ресурси, імідж).	– базова інфраструктура для бізнесу; – етична поведінка; – ефективні адміністративні послуги; – без корупції, невисока бюрократія, є «правила гри»; – прозорість та ефективність витрат податків; – доступ до інформації та ресурсів громади; – спільна робота над проблемами бізнесу; – комфорт для життя мешканців.

Бізнесу потрібна «дружня» громада. Громаді потрібен «дружній» бізнес. Необхідне розуміння локального бізнесу. Від того, чи знаєте Ви бізнес у

громаді і чи комунікуєте з ним, залежить рішення підприємця щодо розширення його бізнесу у Вашій громаді. Ключ до успіху – системна комунікація та діалог з кожним підприємцем громади. Щоб комунікувати з бізнесом – його треба знати. Для цього застосовується такий інструмент як реєстр підприємців – який потрібно вести, оновлювати та постійно використовувати.

Комунікаційні відносини можуть виявлятися у різних формах [33]:

- особисте спілкування представників бізнесу та відповідальних чиновників, виявлення потреби влади у вирішенні актуальних питань (через запис на прийом, демонстрації проектів та ін.);
- організація представниками бізнесу та влади просвітницьких та презентаційних заходів, за допомогою виставок, конференцій, семінарів;
- пропозиція представниками бізнесу конкретних проектів з урахуванням регіональних особливостей та потреб місцевого населення.

Комунікувати доцільно із людьми, які приймають управлінські рішення або на них впливають (набл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рекомендації – з ким доцільно комунікувати у сфері бізнесу [19]

Найменування	Мікро	Малий	Середній	Великий
1	2	3	4	5
Власник	так	так	так	–
Директор (найманий)	–	–	так	так
Керівник з господарських питань	–	так	так	так
Керівник з фінансових питань	–	–	так	так
Секретар, помічник	–	–	так	так

Необхідно розуміти, які потреби має локальний бізнес. Потреби бізнесу – різні, відповідно і шляхи їх задоволення – різні. Важливо зрозуміти потребу підприємця та спробувати її задовольнити. Для ефективної комунікації з бізнесом спеціаліст має володіти ключовими ресурсами, а саме [6; 11]:

1) інформація: про інвестиційні об'єкти; пільгові програми фінансування; навчальні програми, стажування; спеціалісти; працівники;

гранти; канали збуту; законодавчі зміни;

2) контакти: партнери; інвестори; клієнти; підрядники; експерти; профільні спеціалісти в адміністрації громади; бізнес-клуби; кластери; інші організації, що сприяють бізнесу;

3) готовність і спроможність сприяти.

Ключ до успіху в комунікації – формування довіри. Формування довіри вимагає часу та зусиль. Важливо розміщувати релевантну інформацію в інформаційному просторі, використовуючи відповідні інструменти та канали взаємодії із бізнесом (набл. 3.3).

Таблиця 3.3

Інструменти та канали взаємодії із бізнесом [3; 16]

№ з/п	Інструменти / канали	Мета взаємодії
1	телефонний дзвінок	1. Надати додаткову цінність (інформація, контакти). 2. Вияснити потреби/проблеми підприємця 3. Побудувати довіру і звичку комунікувати.
2	відвідини бізнесу	1. Налагодження відносин та довіри. 2. Краще зрозуміти бізнес, який є в громаді. 3. Надати додаткову цінність 4. Вияснити потреби / проблеми підприємця. 5. Говорити про позитивні зміни в громаді.
3	телефон підтримки підприємців	1. Створити в локальних підприємців громади відчуття підтримки у випадку потреби 2. Створити постійний канал комунікації громади з бізнесом.
4	участь у подіях для бізнесу (конференції, семінари, круглі столи, презентації проектів, бізнес-візити, будь-які події, де є підприємці)	1. Спілкуватись із підприємцями. 2. Спробувати краще зрозуміти підприємців. 3. Стати «своїм», будувати довіру. 4. Задавати питання, коментувати. 5. Якщо є можливість, то говорити вітальні слова, виступати з темою. 6. Доносити до підприємців позитивні зміни та проекти. 7. Говорити про проблеми громади та про потребу кооперуватись
5	співпраця із регіональними бізнес-об'єднаннями	1. Інформувати підприємців про можливості громади через бізнес-об'єднання. 2. Сприяти створенню та розвитку нових бізнес-об'єднань. 3. Сприяти локальному бізнесу вступати до бізнес-об'єднань. Тут їм допомагають розвиватись. 4. Кооперуватись із бізнес-об'єднаннями в реалізації проектів для сприяння бізнесу.

У сучасному світі інформаційних технологій для налагодження комунікацій необхідні ефективні інформаційні системи: CRM-система, сайт громади та онлайн-каталог підприємців, E-mail дайджести, СМС-сповіщення, Facebook-сторінка, Telegram, YouTube-канал громади.

Співпраця із регіональними бізнес-об'єднаннями також є взаємовигідною як для громади, так і для представників бізнесу. Метою такої співпраці є сприяння бізнес-асоціаціям та представникам МСБ знайти один одного; підвищення ефективності роботи регіональних бізнес-об'єднань; допомогти розширити спектр послуг, що надаються об'єднаннями МСБ і покращити їхню якість; сприяння популяризації ідеї бізнес-об'єднань серед малого та середнього підприємництва. Від успішного функціонування бізнес-об'єднань залежить соціально-економічний розвиток громади. Своєю чергою, органи місцевої влади можуть сприяти активізації роботи бізнес-об'єднань (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Співпраця із регіональними бізнес-об'єднаннями [розробка автора]

Обмежені можливості правового регулювання всіх можливих форм комунікації бізнесу та влади мають компенсуватись механізмами соціального регулювання відносин. Органи державної влади та управління повинні перебрати на себе функції контролю виконання договірних відносин у рамках приватно-публічної взаємодії, що виражається в наступному: гнучкості та оперативності в умовах, що постійно змінюються та розвиваються; створенні спеціального органу, що сприяє швидкому прийняттю та виконанню рішення; врахування національних, територіальних та інших особливостей на місцях; гарантії, у т. ч. фінансові, для бізнесу від порушень та відступів від домовленості з боку місцевих органів влади.

Для налагодження успішної приватно-публічної комунікації необхідні системність, сталість, уміння швидко долати комунікаційні бар'єри. Приватно-публічні значущі проекти мають нести соціальну значимість, і набувати розголосу в суспільстві та проходити суспільну експертизу. Бізнес, взаємодіючи з владою під час реалізації таких проектів, має враховувати стратегічну мету проекту (наприклад, вирішення масштабних соціальних, екологічних, освітніх, культурних, спортивних та ін. завдань). Позиція бізнесу має виходити з міркувань: «Чим ми можемо бути корисними?». Найкращим варіантом буде виявлення проблеми та пропозиція її вирішення шляхом фінансової, технічної, консультаційної, ресурсної та іншої участі. Керівники компаній, у свою чергу, мають позиціонувати себе як партнери, яким також близькі та зрозумілі проблеми влади.

Отже, в приватно-публічній моделі партнерства влади та бізнесу основним механізмом взаємодії між суб'єктами виступають спеціалізовані майданчики (бізнес-платформи), що дозволяють забезпечити ефективний діалог. Правильно вибудовані комунікаційні механізми взаємодії бізнесу та влади суттєво покращують інвестиційну привабливість як конкретного бізнесу, так і країни загалом.

3.2. Удосконалення інструментарію підтримки бізнесу

Державна підтримка підприємництва означає сукупність заходів, які вживаються органами державної влади з метою створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, а також стимулів для юридичних та фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. Державна політика у сфері підтримки підприємництва реалізується на різних рівнях – державного та муніципального управління. При цьому використовуються відповідні інструменти. Інструмент підтримки бізнесу – це дія, проект чи рішення громади, що створює користь для підприємця, результатом чого є: ріст доходу, зниження витрат, рішення проблем, нові можливості чи збільшення ресурсів бізнесу, підвищення успішності бізнесу та лояльності підприємця, підвищення спроможності громади (робочі місця, поповнення бюджету тощо).

Результати проведеного дослідження дозволили систематизувати інструменти, що використовуються для підтримки бізнесу.

1) Інструменти промоції бізнесу та сприяння збуту [18]:

- організація тематичних фестивалів, виставок та ярмарок, де б локальний бізнес міг демонструвати і продавати свої товари/послуги;
- історично-розважальний туризм;
- організація інтернет-магазину, який би виставляв на продаж продукти (особливо товари харчування) локальних виробників з можливістю їх замовлення;
- інформування локальних підприємців про закупівлі товарів та послуг, які громада здійснює (окремий розділ сайту, пости на фейсбук-сторінці, е-мейл розсилка тощо);
- інформаційна кампанія «Купуй у свого!»;
- рекомендації клієнтів;
- каталог локального бізнесу;

- відшкодування для локальних виробників частини витрат на участь в регіональних, національних та міжнародних виставках;

- сприяння організації та подальша інформаційна підтримка виробничого туризму на базі локальних підприємств (виращування ягід та фруктів, розсадник рослин та квітів, риболовля, сон на вуликах, виробництво молокопродуктів, фермерські господарства тощо).

2) Інструменти посилення співпраці між підприємцями [31]: маркетингові та виробничі кооперативи; локальні бізнес-об'єднання; кластери та ланцюги доданої вартості; бізнес-форуми та конференції; стратегічні та фасилітаційні сесії; рекомендації експертів та підрядників; рекомендації партнерів для спільного бізнесу.

3) Інструменти навчання та консультування бізнесу [7]:

- організація консультацій для бізнесу з питань реєстрації юридичної особи, оподаткування, тендерних закупівель, основ підприємництва тощо;

- ваучери на консалтинг та інновації;

- інформування про онлайн та офлайн навчання;

- організація семінарів, майстеркласів, бізнес-ігор;

- бізнес-візити;

- організація або ж сприяння організації навчальних курсів з основ підприємництва, маркетингу, продажів, інтернет-просування, позиціонування та інших тем для локального бізнесу;

- бізнес-інкубатори та акселератори;

- центри підтримки підприємництва;

- банк бізнес-ідей;

- академічне та шкільне підприємництво.

4) Інструменти покращення бізнес-інфраструктури [7; 12]: облаштування інфраструктури для бізнес – об'єктів; сприяння в підключенні комунікацій; забезпечення доступності Інтернету; коворкінги та бізнес-хаби; офісні бізнес-центри; поштові та логістичні відділення; банки та банкомати.

5) Інструменти сприяння доступу до фінансових ресурсів та основних фондів [1; 5; 17]: гранти на створення та розширення бізнесу; відшкодування частини відсотків за кредитами; зниження ставок податків чи зборів; пільгова оренда комунальних об'єктів; ваучери на енергозбереження; інвестиційні паспорти та пропозиції; рекомендації партнерів із вільними основними фондами; державно-приватне партнерство; організація презентацій ідей перед потенційними інвесторами; допомога локальним підприємцям у підготовці пакета документів для залучення грантів від міжнародних організацій.

6) Інструменти покращення регуляторного середовища та надання адміністративних послуг [6; 7]: аудит і оптимізація регуляторних актів; громадські (координаційні) ради; робочі групи для вирішення окремих задач; перелік регуляторних актів на сайті громади; ефективна робота ЦНАП та інших служб; регулярні відкриті зустрічі із бізнесом; супровід інвестора.

7) Інструменти розвитку людського капіталу та покращення умов для життя [16]: креативні та молодіжні простори; молодіжні лідерські проекти; профорієнтація в школах і візити на підприємства; курси перекваліфікації; центри зайнятості; співпраця з рекрутинговими агенціями; громадський бюджет; піар-кампанія «Живи, працюй, твори – тут, вдома!».

8) Інструменти покращення іміджу громади та бізнесу [18]: розробка і просування бренду громади; якісний сайт і соцмережі громади; проморолик; презентація громади на національних та регіональних подіях; медіація конфліктів; соціальна реклама для просування ідеї підприємництва; звіти про витрати та досягнення громади; подяки, нагороди.

Уряд та різні відомства розробляють та починають реалізовувати програми підтримки компаній в умовах пандемії. Заходи підтримки, які найбільш потрібні сьогодні підприємцям: обмеження перевірок та послаблення контролю над бізнесом; відстрочення та розстрочення зі сплати податків та внесків; знижені тарифи внесків; мораторій на банкрутство; безоплатна фінансова допомога та інші.

Увесь спектр наведених інструментів підтримки бізнесу може

використовуватися на всіх рівнях – державному, регіональному та локальному. При цьому визначальну роль відіграє співпраця бізнесу саме з локальними громадами – де безпосередньо розташовані бізнес-об'єкти, земельні і людські ресурси.

3.3. Рекомендації щодо підтримки розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19

Підприємства малого і середнього бізнесу особливо вразливі до негативних наслідків, спричинених пандемією COVID-19. У зв'язку з цим вони потребують вжиття комплексу заходів, що дозволять суб'єктам бізнесу вистояти в складних економічних умовах.

Запровадження обмежувальних заходів через пандемію COVID-19 призвело до суттєвих негативних наслідків для бізнесу внаслідок часткового або повного припинення функціонування частини підприємств, їх підрозділів, ускладнення логістичних питань, зниження попиту на товари та руйнування усталених ланцюгів поставок. У зв'язку з цим для стимулювання економіки та подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, Урядом прийнято відповідну Державну програму на 2020 – 2022 роки, в якій, серед іншого, передбачено заходи для підтримки малого і середнього бізнесу [36].

Це такі заходи підтримки:

- розв'язання проблеми з ліквідністю МСБ шляхом впровадження заходів, спрямованих на збереження робочих місць, спрощення доступу до фінансових ресурсів та зменшення витрат підприємців. Для поліпшення доступу до фінансових ресурсів пропонується створювати і забезпечувати ефективну діяльність Фонду фондів;
- розширення доступу до ринків шляхом залучення МСБ до реалізації

заходів соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад;

– оптимізація регулювання та полегшення адміністративних процедур для МСБ, що супроводжуватиметься створенням ефективної інфраструктури підтримки підприємництва.

Узагальнення практичних і наукових напрацювань за даною проблематикою дозволило розробити рекомендації щодо підтримки розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19 [49].

1. Адаптація бізнес-процесів з урахуванням запобіжних заходів та операцій з реструктуризації.

Експортно-орієнтовані МСП, як і інші підприємства, можуть переглянути та реорганізувати свої внутрішні бізнес-процеси, щоб стримати поширення вірусу. Наскільки це можливо, підприємства повинні запровадити механізми віддаленої роботи, використовуючи інформаційні та комунікаційні технології, такі як програмне забезпечення для телеконференцій, послуги миттєвого обміну повідомленнями, хмарні системи обміну файлами, додатки для спільної роботи тощо. Підприємства мають розширити можливості своїх співробітників, пропонуючи їм спеціально розроблені навчальні програми, скасувати ділові поїздки та замінити їх телекомунікаціями. Якщо організація дистанційної роботи неможлива, підприємства повинні вживати розумних запобіжних заходів, щоб забезпечити гігієнічні та безпечні робочі місця, наприклад, регулярно прибираючи робочі місця, забезпечуючи наявність дезінфікуючого засобу для рук і мила, інструктуючи персонал уникати рукоостискань, дотримуватися мінімальної дистанції та оптимальний робочий час.

2. Оптимізація управління грошовими коштами та визначення джерел підвищення ефективності.

МСП можуть звільнити ліквідність, що затримується всередині бізнесу, щоб підвищити свої шанси на виживання та покращити стійкість: вони можуть зробити це, запроваджуючи заходи щодо зниження витрат, узгоджуючи нові умови з постачальниками сировини та послуг, переглядаючи портфелі

дебіторської заборгованості та пропонуючи знижки на ранній термін оплата великим покупцям.

3. Переорієнтація діяльності і ресурсів, щоб забезпечити безперервність бізнесу під час карантину.

Оскільки попит на певні товари чи послуги падає, інші напрями діяльності можуть зростати. Тому багато компаній вирішили тимчасово адаптувати свої бізнес-моделі, щоб подолати карантин. Виробники продуктів харчування, які зазвичай продають свою продукцію ресторанам, здійснюють прямі доставки додому.

4. Підтримка відносин, покращення спілкування з партнерами та співробітниками.

Часте та відверте спілкування з постачальниками, клієнтами та сторонніми постачальниками послуг, такими як транспортні компанії та банки, значною мірою визначить, чи зможе мікро-, мале чи середнє підприємство забезпечити безперервність бізнесу. Тісний контакт з експедиторами та посадовими особами митниці може надати корисну інформацію про альтернативні маршрути або способи перевезення. Спілкування з клієнтами на цільовому ринку може дати цінну ринкову інформацію, включаючи попередні ознаки відновлення – сигнали, які в кінцевому підсумку допоможуть прийняти рішення щодо відновлення мережі постачання або перезапуску операцій. Крім того, МСП повинні підтримувати відкритий канал спілкування з працівниками, які можуть взяти на себе нові обов'язки (наприклад, догляд за дітьми) або зіткнутися з несподіваними проблемами фізичного чи психічного здоров'я. Відкриті обміни інформацією з працівниками призведуть до взаємоприйнятних рішень. Підтримка відносин із звільненими працівниками дозволить звернутися до кваліфікованих працівників у короткий термін, коли попит зростає.

Окрім вирішення операційних проблем, підприємства повинні шукати підтримки у торгово-промислових палатах, агентствах зі сприяння експорту, галузевих асоціаціях та інших допоміжних організацій, які можуть надавати

поради щодо державної підтримки та виступати від їхнього імені. Зараз, як ніколи, важливо, щоб підприємства та їх представники використовували форуми публічно-приватного діалогу та консультаційні механізми, щоб донести свою думку до політиків та регуляторних органів.

5. Створення бізнес-моделей, які сприяють стійкості, інклюзивності та стійкості, використання цифрових технологій.

Рішення, які власники бізнесу приймають сьогодні, допоможуть визначити світ, у якому вони будуть жити та працювати завтра – наприклад, сприяючи інклюзивності та сталості. Добре підготовлені компанії, які вийшли з цієї кризи, зможуть боротися з «ною нормою», керувати своїми командами, залучати нових клієнтів і збільшити свою частку ринку. МСП мають діяти зараз, щоб перетворити свої заходи щодо пом'якшення кризи в підвищення продуктивності та довготривале стратегічне перепозиціонування на ринку.

На переконання фахівців наступні аспекти, ймовірно, будуть ключовими для них у новій глобальній економіці [39; 44].

1. Стійкість. Посилення стійкості ланцюгів поставок займало важливе місце в порядку денному бізнесу протягом останніх десяти років – і, ймовірно, воно набуде значення після пандемії COVID-19. Це може означати переорієнтацію на регіональні ланцюги створення вартості, які пропонують більш стабільне та передбачуване політичне середовище.

2. Сталість. З точки зору скорочення витрат під час цієї кризи, підприємствам слід розглянути питання про підвищення ефективності використання ресурсів шляхом передавання інвестицій в енергоефективність та відновлювану енергію та запровадження принципів кругової економіки. Це може включати, наприклад, оптимізацію споживання води та енергії за допомогою розумних технологій або вироблення енергії з відходів. Ретельний моніторинг використання вхідних даних може дати корисне уявлення про економію операційних витрат. Зміни, внесені зараз, окупляться пізніше в житті компанії, оскільки глобальна пандемія відходить від поля зору, а надзвичайна

кліматична ситуація повертає собі статус найсерйознішої проблеми, з якою стикається світ.

3. Інклюзивність. Роботодавцям доведеться все більше усвідомлювати, як вони ставляться до працівників. Зацікавлені сторони будуть все більше наполягати на більш інклюзивних, безпечних, гуманних способах спілкування з працівниками – і дані показують, що працівники, до яких добре ставляться, є більш продуктивними.

4. Цифровізація. Багато підприємств використовуватимуть час простою під час кризи, щоб покращити свої цифрові можливості. Підприємства, що базуються на продуктах, почнуть пропонувати весь свій продуктовий портфель онлайн, а постачальники послуг розроблятимуть «продуктивні» та прості в покупці пакети онлайн-послуг. Електронна комерція, швидше за все, прискориться і може навіть піднятися після кризи. Цифрові можливості більше не будуть необов'язковими. Готівкові розрахунки та паперові документи (наприклад, рахунки-фактури або розрахункові листи) стануть «справою минулого». Враховуючи високу швидкість прийняття рішень та гнучкість системи управління в МСП, впровадження інновацій та цифрових технологій для них є особливо перспективним напрямом розвитку, який негайно принесе свої плоди. Відмова від цифровізації або її відстрочення можуть призвести до загрози втрати конкурентоспроможності та відставання. У низці секторів вже відчувається посилення конкуренції з боку стартапів, які використовують цифрові технології.

Отже, МСП стикаються з різними проблемами через кризу: що стосується пропозиції, вони включають обмеження пересування працівників або обмежене постачання сировини через порушення ланцюга поставок; що стосується попиту, вони включають слабку довіру споживачів або введені урядом припинення, які перекривають доступ до клієнтів. Хоча ці проблеми подібні до тих, з якими стикаються великі підприємства, малі та середні підприємства набагато вразливіші до них. МСП надмірно представлені в галузях, які найбільше постраждали від кризи, таких як транспорт,

виробництво, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, туризм, гостинність, нерухомість, професійні послуги та інші особисті послуги. З огляду на це МСП мають переорієнтуватися і пристосуватися до функціонування в нових умовах.

Висновки до розділу 3

Аналіз взаємодії ділового сектора з органами державної влади дозволяє зробити висновки про те, що в цілому зростає результативність роботи бізнес-асоціацій як ефективного комунікаційного майданчика. У цьому контексті виникають дві обставини: з одного боку, бізнес має можливість брати участь у безпосередньому обговоренні питань регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, вносячи пропозиції та здійснюючи соціальний контроль за їх реалізацією. З іншого боку, бізнес має так званих «професійних просвітителів» в особі асоціацій, спілок, інших некомерційних організацій для захисту своїх професійних інтересів на належному рівні, зокрема за галузевою ознакою. Діяльність бізнес-асоціацій має охоплювати всі напрямки професійної діяльності. Вона має бути максимально публічною і транспарентною не тільки для самого бізнесу, а й для структур, які прямо або опосередковано забезпечують їхнє функціонування.

МСП, як правило, покладаються на вузьку базу поставок і менш здатні швидко змінювати постачальників, якщо реакція на COVID-19 заважає їм отримати доступ до основних ресурсів. Вони також, як правило, мають менше активів і менше готівки, ніж великі підприємства, і їм важче отримати кредит, а це означає, що раптове і тривале падіння доходів може швидко перетворитися на готівку. У зв'язку з цим МСП доцільно інвестувати в технології, необхідні для продовження діяльності під час карантину (наприклад, програмне та апаратне забезпечення ІТ, оцифровка робочих процесів, засоби для відеоконференцій), що потенційно підвищить їх стійкість в умовах кризи, спричиненої COVID-19.

Майже у всіх випадках МСП покладаються на товари, які постачаються на міжнародному рівні або будуть переміщувати ці товари самі, як експортери, чи як частина логістичного процесу. Тому сьогодні важливо, ніж будь-коли, зберегти зв'язки між малим бізнесом і міжнародними ринками, особливо в тих країнах, які найбільше постраждають від цієї кризи. Важливо пам'ятати, що наше суспільство залежатиме від мікро- та малого бізнесу, щоб забезпечити процес відновлення, коли негайна криза охорони здоров'я пройде. МСП створюють близько 70% робочих місць і близько половини економічної діяльності в усьому світі, у них працює непропорційно велика частка менш кваліфікованих працівників, молодих людей і жінок. Очікувалося, що вони створять 600 мільйонів нових робочих місць до 2030 року, ще до початку кризи. Без сильного сектору МСП неможливо буде відновити позитивну траєкторію до досягнення Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року.

ВИСНОВКИ

В економіці України переважають МСП, які становлять 99,98% від загальної кількості підприємців (як юридичних підприємств, так і фізичних осіб-підприємців). МСП залучають майже 81% робочої сили і виробляють 65% загального обсягу продажів. Найбільше МСП належать до сфери торгівлі (26,16%), сільського господарства (14,19%) та промисловості (11,82%).

Сьогодні державна політика зосереджена саме на МСП, зокрема на фінансуванні МСП. В Україні банки відіграють важливу роль у фінансуванні МСП. На ринку діють чотирнадцять банків, які активно надають послуги малому та середньому бізнесу на національному рівні та вісім на регіональному. Результати дослідження умов кредитування МСП показують, що попит бізнесу на кредити зростає. Зокрема, прогнозується зростання кредитування МСП, а також короткострокових кредитів і кредитів у національній валюті для бізнесу. Водночас, згідно з іншим опитуванням, проведеним Європейською бізнес-асоціацією, 52% респондентів вказали, що кредити «дорогі» і їх важко отримати. Лише 19% респондентів вважають, що кредити доступні. У 2020 році на нові кредити МСП припадало 33% від загального обсягу кредитування нового бізнесу. Державні банки, а також комерційні банки в Україні надають цілий ряд фінансових та консалтингових послуг, орієнтованих саме на МСП. Сюди входять банківські гарантії, бланки кредитів для МСП будь-якого розміру, авалування рахунків, отримання нових і вживаних транспортних засобів, машин та обладнання тощо.

Узагальнено сучасні тенденції фінансування МСП України: фінансування підприємств аграрного сектору, фінансування інноваційних підприємств, регіональні програми фінансової підтримки, програми державної фінансової підтримки та програми міжнародної підтримки через українські банки. Зокрема, заходи включають компенсацію вартості сільськогосподарської техніки, кредит під заставу майбутнього врожаю, інвестиційне фінансування, кредити на енергоефективність, кредитні лінії без

застави, структурне фінансування торгівлі тощо. Акцент робиться на фінансуванні інноваційних підприємств та стартапів. Таким чином, різні міністерства створили фонди, які спрямовані на заохочення винаходів і наукових підходів у бізнесі. Фонди запроваджують гранти та механізми фінансування після того, як компанія пройшла конкурсний відбір. Крім того, регіональні програми відіграють важливу роль у фінансуванні МСП. Більшість державних програм зосереджені на таких темах, як фінансова підтримка на початку бізнесу, підтримка сільськогосподарських компаній, податкові та митні пільги та «зелені тарифи».

Міжнародні програми підтримки, які реалізуються через українські банки, надають кредитні кошти українським МСП, які відповідають вимогам програми. Зазвичай цільові групи програм – підприємці у сільській місцевості та МСП, які працюють у стратегічних галузях (сільське господарство, лісове та рибне господарство, виробництво, гостинність, забезпечення електроенергією, газом і паром). Міжнародні програми підтримки передбачають надання гранту та цільових програм донорськими організаціями. Хоча міжнародне фінансування, як правило, є менш дорогим, ніж банківське фінансування, більшість міжнародних донорських програм враховують наявність прозорої інформації та звітності, чого не вистачає більшості МСП.

Серед інструментів підтримки бізнесу, які можуть використовуватися на всіх рівнях – державному, регіональному та локальному – доцільно виділити наступні групи: інструменти промоції бізнесу та сприяння збуту; інструменти посилення співпраці між підприємцями; інструменти навчання та консультування бізнесу; інструменти покращення бізнес-інфраструктури; інструменти сприяння доступу до фінансових ресурсів та основних фондів; інструменти покращення регуляторного середовища та надання адміністративних послуг; інструменти розвитку людського капіталу та покращення умов для життя; інструменти покращення іміджу громади та бізнесу.

Встановлено, що Урядом прийнято відповідну Державну програму на 2020 – 2022 роки, в якій, серед іншого, передбачено заходи для підтримки малого і середнього бізнесу: впровадження заходів, спрямованих на збереження робочих місць, спрощення доступу до фінансових ресурсів та зменшення витрат підприємців; розширення доступу до ринків шляхом залучення МСБ до реалізації заходів соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад; оптимізація регулювання та полегшення адміністративних процедур для МСБ, що супроводжуватиметься створенням ефективної інфраструктури підтримки підприємництва.

Враховуючи вплив негативних наслідків, спричинених пандемією COVID-19 на суб'єктів МСП запропоновано комплекс заходів, що дозволять суб'єктам бізнесу вистояти в складних економічних умовах. Це, зокрема, такі: адаптація бізнес-процесів з урахуванням запобіжних заходів та операцій з реструктуризації; оптимізація управління грошовими коштами та визначення джерел підвищення ефективності; переорієнтація діяльності і ресурсів, щоб забезпечити безперервність бізнесу під час карантину; підтримка відносин, покращення спілкування з партнерами та співробітниками; створення бізнес-моделей, які сприяють стійкості, інклюзивності та стійкості, використання цифрових технологій.

Обґрунтовані ключові аспекти, які будуть визначальним чином впливати на розвиток бізнесу в нових умовах. Це стійкість, сталість, інклюзивність та цифровізація. Цифровізація вирішила відразу кілька проблем, які протягом тривалого часу були перешкодою на шляху розвитку МСП. Раніше на створення дистриб'юторської мережі та пошуку покупців витрачалися роки, зараз же великі платформи, наприклад, у сфері електронної комерції, надають МСП прямий доступ до необхідної інфраструктури та величезного пулу споживачів та до фінансування.